М.О. ЛАРКІН. АНАЛІЗ ПРИВОДІВ ДО ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПО ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ ВОРОЖНЕЧІ

Аналізуються приводи до порушення кримінальних справ по злочинах проти життя та здоров'я особи, що вчиняються на грунті расової, національної чи релігійної ворожнечі.

Ключові слова: *злочин, расова, національна, релігійна ворожнеча, привід, порушення кримінальних справ.*

Анализуются поводы для возбуждения уголовных дел по преступлениям против жизни и здоровья личности, совершаемых на почве расовой, национальной или религиозной вражды.

Ключевые слова: *преступление, расовая, национальная, религиозная вражда, повод, возбуждение уголовных дел.*

The article is devoted to analysis of the causes for initiating criminal proceedings on crimes against life and health of person, motivated by racial, national or religious hostility.

Key words*: crime, racial, national, religious hostility, cause, criminal proceedings.*

Однією з головних передумов успішного розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі та формування доказової бази, є своєчасне та юридично правильне рішення про порушення кримінальної справи. Стадія порушення кримінальної справи не повинна розглядатися як стадія другорядна, її не слід зводити лише до відповідного процесуального акта – винесення постанови про порушення або про відмову в порушенні справи. Конструкція КПК України дозволяє зробити висновок, що стадія порушення кримінальної справи є стадією самостійною, яка має таке ж важливе процесуальне значення, як і всі наступні. Ні одна кримінальна справа не може обминути цю стадію[1]. Дискусійним залишається визначення поняття приводів до порушення кримінальної справи. На нашу думку, слід притримуватися тієї точки зору, згідно з якою «… привід до порушення кримінальної справи – це не юридичний факт і не джерело інформації, а спонукальна причина для здійснення кримінально-процесуальної діяльності правоохоронних органів»[2].

Упродовж 2000-2009 рр. проблеми, пов'язані з порушенням кримінальних справ, досліджувалися в працях таких учених, як Ю.П. Аленін, В.Г. Гончаренко, В.С. Зеленецький, Є.Г. Коваленко, О.П. Кучинська, В.В. Лисенко, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, І.Б. Михайловська, М.А. Погорецький, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова та ін. На окремі питання щодо приводів до порушення кримінальних справ звертали увагу у своїх дисертаційних роботах Г.О. Душейко (Харків, 2001), І.Р. Дмитрієв (Нижній Новгород, 2005), В.В. Артемова (Москва, 2006), О.В. Калиновський (Київ, 2009).

Проте дотепер у вітчизняній юридичній літературі не вивчалися проблеми щодо порушення кримінальних справ по злочинах проти життя та здоров'я особи, які вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, зокрема, не вивчалися приводи, що і становить актуальність даного дослідження.

Своєчасне порушення кримінальної справи по злочинах проти життя та здо-

© *ЛАРКІН Михайло Олександрович* – аспірант Запорізького національного університету

ров'я особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, залежить, перш за все, від своєчасності виявлення ознак вчиненого злочину правоохоронними органами. Дослідження кримінальних справ показало, що більшість злочинів зазначеної групи виявляється протягом доби. Цьому багато в чому сприяє покладений на медичні установи обов'язок негайно повідомляти в правоохоронні органи про всі випадки звернення за медичною допомогою осіб із будь-якими пораненнями і пошкодженнями, якщо є підстави припускати, що ці пошкодження пов'язані з вчиненням злочину.

Причинами виявлення таких злочинів у строк більше однієї доби є: незвернення або більш пізнє звернення потерпілого до медичної установи; приховування потерпілим у медичній установі дійсних обставин, за яких ним були отримані травма або ушкодження; навмисне неповідомлення співробітниками медичного закладу про звернення потерпілим по медичну допомогу, що, як правило, є результатом домовленості між лікарем і потерпілим (його близькими родичами) або лікарем та особою, яка завдала потерпілому тілесні ушкодження.

Несвоєчасне надходження інформації до правоохоронних органів негативно впливає на формування вихідної слідчої ситуації. Чим довший час минає між вчиненням злочину і надходженням інформації про нього, тим більш несприятливою і конфліктною стає слідча ситуація, оскільки зникають матеріальні та ідеальні сліди злочину, злочинцем здійснюються дії, спрямовані на протидію розслідуванню.

На етапі порушення кримінальної справи прийняття відповідного рішення за повідомленням чи заявою про злочин передує діяльність зі встановлення достатніх даних, що вказують на ознаки злочину. Відомості про злочини можуть бути отримані тільки з тих джерел, які є законними приводами до порушення кримінальної справи, вони одночасно є приводами до початку кримінально-процесуальної діяльності.

Так, приводами до порушення кримінальної справи стають:

1. *Повідомлення медичних установ* до правоохоронних органів про факт смерті або про звернення по медичну допомогу осіб із будь-якими пораненнями та пошкодженнями. Аналіз слідчої практики розслідування досліджуваної категорії злочинів показав, що найбільш поширеним приводом до порушення кримінальної справи у більш як 70% випадках є повідомлення медичних установ до правоохоронних органів про звернення по медичну допомогу осіб, у зовнішності яких домінують ознаки негроїдної та монголоїдної рас, тобто раси, протилежної європеоїдній, з будь-якими пораненнями та іншими ушкодженнями.

2. *Заяви та повідомлення самого потерпілого*, його близьких родичів, друзів, свідків, представників національних меншин, земляцтв та ін. Вони можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу, який підписують заявник та посадова особа, що прийняла заяву. При цьому заявник попереджується про відповідальність за неправдиву інформацію, про що відмічається в протоколі.

Заяви про злочин надходять до органів внутрішніх справ, прокуратури різними способами і в різних формах. Обов'язкова форма та реквізити заяв законом не встановлюються, і тому вони можуть бути подані у вільній формі.

Не можна не враховувати роль психологічних чинників потерпілих від злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі. Гнів, образа, безутішність та інші почуття, що виникають у зв'язку зі злочинними діями, сприяють формуванню в людини негативного ставлення до особи, яка вчи-

нила злочин. Тому все це доцільно зафіксувати в заяві потерпілого.

Не може бути приводом для порушення справи телефонне повідомлення про злочин, навіть якщо особа (заявник) назвала себе, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 95 КПК України усні заяви й повідомлення заносяться до протоколу, який підписується заявником та посадовою особою, яка їх прийняла, при цьому заявник так само повинен бути попереджений про відповідальність за завідомо неправдивий донос, про що зазначається в протоколі. Проте телефонні повідомлення мають бути перевірені, і якщо вони підтверджуються, то приводом для порушення справи буде безпосереднє виявлення ознак злочину органом дізнання, слідчим, прокурором. На це звертається увага і в наказі МВС України від 14 квітня 2004 р. № 400, згідно з яким анонімні заяви не реєструються, не перевіряються, а направляються у відповідні служби для можливого їх використання[3] . Але на практиці ми бачимо зовсім іншу картину. Наприклад, у випадку надходження телефонного дзвінка із повідомленням про те, що на вулиці Н. відбувається побиття молодої людини неслов'янської зовнішності, органи внутрішніх справ обов'язково перевіряють такі повідомлення, оскільки одним з основних завдань цього правоохоронного органу є охорона життя, прав та законних інтересів людини та громадянина.

У більшості випадків потерпілими від злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, є громадяни іноземних держав, особи без громадянства, біженці. Як правило, вони не володіють мовою, якою ведеться судочинство, тому виникає необхідність у запрошенні перекладача, який би володів необхідною іноземною мовою чи її діалектом. На думку Ганса Гросса, «…мова будь-якої національності є чимось органічно живим, що розділяє історичні долі цієї національності, з нею народжується і вмирає, з нею вдосконалюється і з нею падає»[4] .

В.А.Пономаренков зазначає, що мова, знання якої необхідне для перекладу, є системою знаків вербальної, невербальної та паравербальної етнокультурної комунікації, необхідної для повного і якісного перекладу в рамках провадження по кримінальній справі[5] .

Знання мови знаходиться поза рамками загальнодоступних знань, вони не входять до професійних знань особи, яка здійснює розслідування, тобто знання мови, необхідні для перекладу, слід віднести до категорії спеціальних знань, які використовуються в кримінальному судочинстві.

Перекладач – це фахівець у галузі філології та мовознавства, який запрошується до участі в процесі розслідування злочину для реалізації положень ст. 19 КПК України, а також з метою адекватного відображення в матеріалах кримінальної справи пояснень і свідчень, які дає особа, що не володіє мовою, якою здійснюється кримінальне судочинство.

У випадках, коли неможливо знайти перекладача, необхідно використовувати допомогу фахівців-лінгвістів, філологів для «мовної реконструкції» перекладу, яка може являти собою аналіз тексту з виокремленням різних іншомовних елементів і подальшою граматичною, стилістичною, фонетичною обробкою тексту. Це дозволить забезпечити розуміння мови, подати заяву, повідомлення, дати свідчення, ознайомитися з матеріалами кримінальної справи та ін.

Згідно з ч.3 ст. 128 КПК України слідчий повинен роз'яснити перекладачеві його обов'язки і попередити про кримінальну відповідальність за відмову виконати обов'язки перекладача, а також за завідомо неправильний переклад, про що відбирає від нього підписку.

Вважаємо, що, запрошуючи перекладача до участі на стадії порушення кримінальної справи, слідчий повинен переконатися в його компетентності, про що повинен зробити відповідну відмітку в постанові.

У постанові про призначення особи перекладачем повинні зазначатися: прізвище, ім'я, по батькові, відомості про посаду, стаж роботи за фахом, освіту, спеціальність, наявність ученого ступеня і вченого звання, службові та особисті адреси, контактні телефони, паспортні дані або дані документів, які посвідчують особу, а також інша інформація про особу перекладача.

На нашу думку, критеріями, що визначають компетентність перекладача, є: наявність вищої освіти за фахом «Перекладач»; наявність стажу роботи з мовного перекладу (бажано не менше 3 років); проживання або проходження стажування на території іноземної держави, з мови якої необхідний переклад; знання історичних, культурних і соціальних особливостей носіїв мови, з якої або на яку необхідно зробити переклад; наявність наукового ступеня кандидата або доктора філологічних наук.

Лише у виняткових випадках, коли немає можливості залучення в якості перекладача кваліфікованого спеціаліста, можливо залучати до участі інших осіб, які вільно володіють мовою, з якої або на яку необхідно зробити переклад. У такому випадку в постанові про призначення особи перекладачем у справі повинна бути зроблена відмітка про відсутність відповідної кваліфікації.

Вважаємо, що сьогодні є необхідність в атестації осіб, що залучаються до участі в кримінальній справі як перекладачі, з метою встановлення їхньої компетентності. Дана атестація могла б проводиться під егідою Міністерства юстиції України із залученням провідних фахівців у галузі філології, мовознавства, педагогіки, історії, етнознавства та юриспруденції. Також є необхідним створення Єдиного Всеукраїнського реєстру перекладачів. З цією метою доцільно сформувати списки кваліфікованих перекладачів, які могли б залучатися для здійснення перекладів по кримінальних справах. Дані списки повинні формуватися спеціальними органами Міністерства юстиції України.

3. *Повідомлення працівників правоохоронних органів*, які затримали підозрюваного в момент вчинення злочину чи безпосередньо після його вчинення. Особа, яка проводить дізнання, слідчий виявляють ознаки злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, у ході процесуальної діяльності при проведенні розслідування по кримінальних справах, які вже порушено. Злочини, скоювані на ґрунті етнорелігійної ворожнечі, також можуть бути виявлені в ході здійснення оперативно-розшукових заходів.

Так, рапорти про виявлення ознак злочинів проти життя та здоров'я особи, скоєних на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, були наявні в 16 вивчених нами кримінальних справах. При цьому за змістом 12 рапортів дублювали повідомлення медичних установ про доставляння до медичних закладів осіб із травмами різного ступеня тяжкості або їхньої смерті. Лише в 4 випадках рапорт співробітників правоохоронних органів дійсно був приводом до порушення кримінальної справи.

4. *Явка з повинною*. Явка з повинною – це особисте добровільне письмове чи усне повідомлення заявником особі, яка провадить дізнання (дізнавачу), слідчому, прокуророві, судді або суду, що злочин вчинений чи підготовлений ним, до порушення проти нього кримінальної справи. Якщо кримінальну справу вже порушено за наявністю ознак злочину, таке повідомлення заявником має бути зроблене

до винесення постанови про притягнення його як обвинуваченого (ч.1 ст. 96 КПК України). У дореволюційному кримінальному законі явка з повинною тлумачилася так: «…коли винний добровільно і перш ніж на нього впала підозра з'явився в суд чи до місцевого начальства і щиросердечно, з розкаянням зізнався в учиненому злочині»[6].

Сьогодні в науковій та навчальній літературі дуже мало уваги приділяється явці з повинною. Немає з цього питання й спеціальних рекомендацій Верховного Суду України, Міністерства внутрішніх справ України тощо.

Заяви про явку з повинною зустрілися в 3-х із вивчених нами справ. Аналіз їх змісту дозволяє виділити лише 1 заяву про явку з повинною, яка є такою за змістом ст. 96 КПК України. Інші мали характер визнання вини і були спробою її загладжування шляхом матеріальної компенсації.

5. *Повідомлення, опубліковані в пресі*. Повідомлення, опубліковані в пресі, – це статті, замітки, фейлетони, есе, інші публікації в періодичній пресі, що містять відомості про злочини, які готуються або вже вчинені. Наявність у кримінально-процесуальному законі такого приводу зобов'язує органи дізнання, слідчих, прокурорів та суддів слідкувати за повідомленнями в пресі. Під пресою розуміють періодичні друковані видання (газети, журнали, альманахи, бюлетені, вісники тощо), у яких відтворюються найактуальніші суспільно-політичні події. Розрізняють якісну, масову (розраховану на пересічного масового читача) та жовту преси[7].

Злочини проти життя та здоров'я особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, мають великий резонанс в українському суспільстві. Це пов'язано з тим, що вони не були характерними для українського населення протягом тривалого часу. Тому публікації з цієї проблеми в пресі завжди привертають до себе увагу. На жаль, нами не було виявлено жодної публікації, яка б у майбутньому слугувала приводом до порушення кримінальної справи щодо злочину проти життя і здоров'я особи за мотивом расової, національної чи релігійної ворожнечі. Проте досить часто в засобах масової інформації містяться повідомлення про те, що вирішується питання про порушення кримінальної справи або що кримінальна справа порушена за фактом вчинення злочину, мотивом якого слугували расизм і ксенофобія[8].

Вважаємо, що необхідною є перевірка інформації, повідомлень, статей, які публікуються в електронних виданнях та містяться на Internet-сайтах екстремістської спрямованості чи сайтах екстремістських угруповань.

Проведений аналіз приводів до порушення кримінальних справ по злочинах проти життя та здоров'я особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, дозволив виявити певні особливості, які притаманні саме цій категорії справ. Зволікання з порушенням кримінальної справи призводить до того, що обмежуються тактичні можливості слідчого, утруднюється своєчасне реагування на інформацію, що надходить, а в цілому ускладнюється процес розв'язання вихідної слідчої ситуації. Вирішити таку проблему можливо шляхом посилення контролю з боку керівництва органів внутрішніх справ за перевіркою матеріалів, які в майбутньому могли б стати приводом до порушення кримінальної справи. Крім того, співробітники органів внутрішніх справ, які займаються розслідуванням злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, повинні пройти спеціальну підготовку і мати сучасні методичні рекомендації.

1. *Кримінально-процесуальне* право України: Підручник / М.І. Пашковський, А.В. Мурзановська, В.К. Волошина та ін.; За заг. ред. Ю.П. Аленіна. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – С. 361. **2.** *Кримінально-процесуальний* кодекс України. Науково-практичний коментар / В.І. Бояров, Т.В. Варфоломеєва, І.В. Вернидубов та ін.; за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка – Вид. 3-є, перероб. і доп. – К.: «Юрисконсульт», КНТ. – 2006. – С. 263. **3.** *Наказ* МВС України № 400 від 14.04.2004 Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються // Офіційний вісник України від 28.05.2004. – 2004. – № 19. – Ст. 1366, код акту 28843/2004. **4.** *Гросс Г.* Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. – М.: ЛексЭст, 2002. – (Антология криминалистики). – С. 405. **5.** *Пономаренков В.А.* Этносоциальная детерминация уголовно-процессуального доказывния: Автореф. дисс. … докт. юрид. наук: спец. – Владимир, 2008. – С. 11. **6.** *Тер-Акопов А.А.* Добровольный отказ от совершения преступления. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 81. **7.** *Словник* журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / І.І.Бабущак, В.Й.Жугай, І.М.Сенько та ін.; за заг. ред. Ю.М. Бідзілі. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. – С. 65. **8.** *Ахинько Е.* Обыкновенный расизм // Газета «МИГ».– Запорожье, 2005.– № 21(6497), 26 мая. – С. 25; *В Запорожье* произошла массовая драка между индийцами и скинхедами [Электронный ресурс] // По материалам КоммерсантЪ-Украина, № 196 , от 06.11.2007, ВТ. – Режим доступа: http://korrespondent.net/ukraine/events/215133.